

*До спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.907.012 у Національній академії
внутрішніх справ
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1*

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Давидової Марини Миколаївни «Запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право»

Відгук підготовлений на основі вивчення тексту дисертації та опублікованих за темою дисертації праць здобувача.

Актуальність теми дисертації зумовлена такими чинниками: сформованістю регіональних наркоринків та розширенням сфери впливу транснаціонального організованого наркобізнесу в Україні; стабільно високим попитом на немедичне вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів серед дітей і молоді, а також учасників бойових дій, ув'язнених та арештованих осіб; погіршенням показників психічного здоров'я населення в умовах триваючого збройного конфлікту на Сході України, а також спалаху коронавірусної інфекції COVID-19 та пов'язаної з нею економічною кризою; налагодженням каналів постачання психоактивних речовин із ОРДЛО на територію, підконтрольну Україні; розширенням ринку збуту психоактивних речовин через мережу Інтернет, а також в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах; високим рівнем захворюваності на тяжкі інфекційні хвороби і смертністю серед споживачів наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; малопомітними результатами боротьби з незаконним обігом наркотиків.

Актуальність роботи визначається її відповідністю положенням Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 735-р.; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр. (Постанова загальних зборів НАПрН України від 03.03.2016); пріоритетним напрямом наукового

забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років (наказ МВС України від 16.03.2015 № 275). Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 27.10.2016 (протокол № 4).

Виходячи з вищевикладеного, обрана тема дисертаційного дослідження Давидової Марини Миколаївни «Запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» є актуальною для наукового дослідження і перспективною для подальшого розроблення.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується опрацюванням усіх чинних нормативно-правових актів у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків, офіційних статистичних даних, моніторингових звітів міжнародних неурядових організацій, врахування зарубіжного досвіду у цій сфері (Чехія, Естонія, Казахстан, Болгарія, Білорусь, Швеція, США, Велика Британія, Італія та ін.), а також зібраними і використаними за результатами авторських емпіричних досліджень науковими доказами, приведеною аргументацією на користь суджень дисертанта, належною апробацією одержаних результатів, актами впровадження.

Основні результати дослідження оприлюднені на наукових і науково-практичних конференціях, круглих столах, зокрема на таких: міжвідомчий круглий стіл, присвячений пам'яті професора Лихолоба В. Г.: «Злочинність в Україні: сучасні тенденції та чинники», «Кримінально-правова характеристика схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» (Київ, 23 груд. 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 25-ій річниці створення СБУ: «Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення», «Незаконне рекламування наркотичних засобів як загроза національній безпеці України» (Київ, 17 берез. 2017 р.); міжвузівській науково-практичній конференції, присвяченій до 40-річчя з дня заснування кафедри кримінології

та кримінально-виконавчого права: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення», «Порівняльний аналіз антинаркотичного законодавства Нідерландів та України» (Київ, 24 берез. 2017 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції: «Закарпатські правові читання», «Реклама та пропаганда наркотиків як схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» (Ужгород, 20–22 квіт. 2017 р.); круглому столі «Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України», «Схилення до вживання наркотичних засобів в мережі Інтернет» (Харків, 26 трав. 2017 р.); XVI Всеукраїнської кримінологічної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених: «Злочинність у глобалізованому світі», «Детермінанти схилення до вживання наркотичних засобів» (Харків, 12 груд. 2017 р.); VIII міжвузівській науково-теоретичній конференції: «Актуальні проблеми кримінального права, присвячена пам'яті професора П. П. Михайленка», «Актуальні проблеми схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» (Київ, 16 листоп. 2017 р.); міжвузівському науково-практичному круглому столі: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення», «Чи потрібна Україні легалізація наркотиків?» (Київ, 21 квіт. 2018 р.); міжвузівському науково-практичному круглому столі: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення», «Напрями діяльності Національної поліції України щодо запобігання схиленню до вживання наркотичних засобів» (Київ, 22 берез. 2019 р.); міжнародному науково-практичному круглому столі: «Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи», «Віктимологічні аспекти схилення до вживання наркотиків» (Київ, 14 лист. 2019 р.); круглому столі, присвяченому 71-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини, «Лікування наркоманії як засіб профілактики незаконного обігу наркотиків в Україні» (м. Київ, 10 груд. 2019 р.).

Крім того, в додатках до дисертації міститься акт впровадження у практичну діяльність Управління протидії наркозлочинності ГУНП в Київській області від 21.12.2018; акти впровадження у науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ від 17.05.2018 та Державного науково-дослідного інституту МВС України від 20.12.2018; акт впровадження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 17.05.2018.

Відтак, теоретичні положення, висновки і рекомендації по дисертації є достатньо обґрунтованими і в своїй більшості переконливими.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації підтверджується обраною методикою дисертаційного дослідження та його емпіричною базою. Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, використані загальнонаукові і спеціальні методи пізнання. З метою виявлення закономірностей, що характеризують запобігання схильню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів використано такі загальнонаукові методи як спостереження, аналіз, порівняння, класифікація (розділи 1–3). Обґрунтовано для вирішення яких задач в роботі використовується історико-правовий метод (підрозділи 1.1, 1.3); системно-структурний (підрозділ 1.3); формально-логічний (підрозділи 1.2, 2.1. 2.3); формально-юридичний (розділи 1-3); порівняльно-правовий (підрозділи 1.2, 3.1); моделювання (розділи 1, 3); статистичний (розділи 1-3); контент-аналітичний (розділ 1-3).

В основу висновків та рекомендацій за матеріалами дисертації покладено аналітичні матеріали та статистичні дані (за 2015–2019 рр.) МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, а також зведені результати анкетування протягом 2017–2018 рр. 121 слідчого, 129 працівників підрозділів карного розшуку та дільничних офіцерів поліції органів Національної поліції в Київській, Львівській, Харківській, Черкаській,

Чернігівській областях України; 114 вироків, винесених у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 315 КК України.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення в сімнадцяти наукових працях, серед яких: шість статей у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, в тому числі дві статі у виданнях, включених до міжнародних науково-метричних баз даних і опублікованих в зарубіжних виданнях, а також одинадцять тезах наукових повідомлень у збірниках матеріалів відповідних наукових заходів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (316 найменувань на 34 сторінках) та додатків на 56 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 298 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 206 сторінок.

Структура дисертації є логічною та обґрунтованою, послідовною і повною мірою відповідає поставленій меті та завданням дослідження.

Новизна положень, які виносяться на захист. Наукова новизна дисертації полягає в осмисленні явища схиляння до вживання наркотиків в Україні, розкритті його кримінологічної природи, причин виникнення і відтворення та розробленні рекомендацій щодо запобігання його злочинним проявам.

До найбільш вагомих наукових положень дисертації, що становлять її новизну, належать:

– розроблена типологія осіб, які вчиняють злочини, передбачені ст. 315 КК України, що враховує ступінь їх суспільної небезпеки, стан наркотичної залежності та мотиви протиправної поведінки;

– обґрунтування доцільності закріплення обов'язку суду, у випадках звільнення особи від відбування покарання з випробуванням у справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх

аналогів або прекурсорів, за умови встановлення у засудженого захворювання на наркоманію або інших розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин, покласти на нього додатковий обов'язок щодо проходження курсу лікування відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 76 КК України;

Місять елементи наукової новизни пропозиції дисертанта щодо:

– визначення кримінологічної характеристики схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як сукупності достовірних відомостей про кількісно-якісні показники цих злочинів, детермінанти їх учинення, а також даних, що характеризують особу злочинця та жертву злочину, встановлення яких сприятиме розробленню та реалізації заходів запобігання таким протиправним діянням (С. 88);

– переліку кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ст. 315 КК України, а саме: вчинення злочину «особою, яка раніше вчинила один із злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, передбачений цим Кодексом»; вчинення протиправних дій «щодо неповнолітнього, або психічно хворого, або особи, яка лікується від наркоманії, або у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів чи масового перебування громадян»;

– шляхів удосконалення державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, зокрема в частині розробки заходів запобігання поширенню наркотичної субкультури; взаємодії державних органів та інститутів громадянського суспільства із засобами масової інформації для підвищення рівня обізнаності населення, надання об'єктивної інформації про ризики та небезпеки, пов'язані із вживанням наркотиків.

Окрім наведених, сформульовані й інші положення наукової новизни.

Аналіз змісту дисертації в цілому свідчить про те, що автором розроблено низку нових теоретичних положень, або удосконалено існуючі

знання щодо підвищення ефективності запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні.

Так, у розділі 1 **«Теоретико-методологічні засади дослідження запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»** оцінено стан розробленості теми дисертації, викладено теоретичні положення, методику наукового пізнання, що послужили основою для подальшого наукового пошуку, створення концепції дисертації та інтерпретації одержаних результатів.

У підрозділі 1.1 *«Стан дослідження та методологія вивчення запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»* здійснено огляд результатів кримінально-правових, кримінологічних та криміналістичних досліджень за проблематикою дисертації, проаналізовано різні погляди і підходи до вирішення низки галузевих питань, зокрема щодо кримінальної відповідальності, особливостей розслідування наркозлочинів, а також протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними.

Авторкою висловлюється судження про необхідність криміналізації реклами наркотиків за допомогою якої здійснюється втягнення широкого кола осіб у їх незаконне вживання (С. 36-37). Дискутується питання про розмежування споріднених термінів «втягнення» і «схиляння» до певних дій та їх співвідношення. На думку Давидової М.М., термін «втягнення» є родовим по відношенню до видового терміну «схиляння». Втягнення охоплює, як безпосередньо протиправні дії винної особи, так і їх наслідки, у вигляді виниклого наміру на вчинення злочину (асоціальних дій) в особи, що зазнає впливу, або безпосереднього вчинення цією особою злочину (асоціальних дій). Тоді як схиляння до вживання наркотиків є формальним складом злочину, для якого наслідки у вигляді фактичного вживання психоактивних речовин не мають значення для настання кримінальної відповідальності за ст.315 КК України (С. 39).

Обґрунтовується вибір методів дисертаційного дослідження та описується процедура його проведення, зокрема шляхи та засоби формування емпіричної бази дисертації (С. 43-45). Зроблено висновок, що за допомогою обраної методики дослідження та зібраної емпіричної бази планується розкрити соціально-правову природу явища схиляння до вживання наркотиків, сформулювати його кримінологічне поняття, визначити основні детермінанти та запропонувати систему заходів запобігання (С. 45).

У підрозділі 1.2 *«Зарубіжний досвід запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»* зазначається, що криміналізація наркозлочинів у більшості зарубіжних країн відбувається на підставі положень Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року, яка визнає злочином усі види схиляння (пропозицію, спонукання, втягнення) до вживання наркотиків (С. 47-48). Наголошується на встановлені кримінальної відповідальності за схиляння до вживання наркотиків у кримінальних кодексах та спеціальних актах законодавства багатьох зарубіжних країн. Звертається увага на те, що у кримінальному законодавстві США та Нідерландів відсутні норми щодо відповідальності за схиляння до вживання наркотиків, водночас там криміналізовані реклама та пропаганда наркотиків (Звід Законів США, Закон про Опіум Нідерландів), а також розповсюдження або виготовлення наркотиків у приміщеннях шкіл чи коледжів або на їх території (Звід Законів США). На думку автора, такий підхід має важливе значення для запобігання поширенню наркоманії та протиправним діям, пов'язаним зі схилянням до вживання наркотиків (С. 49-50). Піддаються аналізу конструкції статей кримінальних кодексів держав колишнього соціалістичного табору (РФ, республік Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Болгарія, Туркменістан, Грузія, Естонія, Латвія) на предмет закріплення переліку обтяжуючих віну обставин за схиляння до вживання наркотиків, серед яких найчастіше фігурують такі

формулювання як: «настання смерті потерпілого або інших тяжких наслідків; вчинення такого злочину: із застосуванням насильства; щодо психічно хворого або особи, яка проходить лікування від наркоманії; у закладах освіти, розважальних чи спортивних закладах, в адміністративних приміщеннях» та ін. (С. 50-51). Досліджено санкції за вчинення аналогічних злочинів у кримінальному законодавстві зарубіжних країн.

За результатами порівняльно-правового дослідження законодавства багатьох країн ближнього і дальнього зарубіжжя авторкою зроблено висновок про встановлення кримінальної відповідальності за рекламування наркотиків і психотропних речовин, надання інформації про їх продаж, розповсюдження і доставку. Такий підхід відповідає Резолюції 30-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН «Світова проблема наркотиків» (квітень 2016 р.), і Конвенції ООН 1988 р., у частині криміналізації дій, пов'язаних із публічним підбурюванням або спонукання інших будь-якими засобами до вчинення правопорушення – виробництво, виготовлення, екстрагування, приготування, пропозиція, пропозиція з метою продажу, розповсюдження, продаж, постачання на будь-яких умовах, будь-якого наркотичного засобу або психотропної речовини (С. 56-57).

Крім того, проаналізовані програми з первинної профілактики наркоманії та наркотизму у США, Великобританії, Польщі, Швеції, Німеччині, Іспанії, Італії та акцентовано увагу на доцільності запозичення досвіду з протидії поширенню наркотиків і психотропних речовин в мережі Інтернет (С. 58-62).

У підрозділі 1.3 *«Кримінально-правова характеристика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні»* надано кримінально правову характеристику складу злочину, передбаченого ст. 315 КК України, зокрема досліджено його об'єкт, предмет, об'єктивну сторону, суб'єкта, суб'єктивну сторону, кваліфікуючі ознаки, санкцію. Дискутується питання про зміст і обсяг терміну «схиляння». Авторка висловлює точку зору, згідно з якою до дій, спрямованих на

схиляння до вживання наркотиків, слід віднести і їх пропагування (масове поширення поглядів, ідей), а також виступає проти конкретизації схиляння до вживання наркотичних засобів і психотропних речовин або їх аналогів щодо іншої особи, двох чи більше осіб, позаяк вважає, що такі протиправні дії можуть бути безадресними, здійснюватися за допомогою ЗМІ, через мережу Інтернет (С.73).

Слід відмітити авторське визначення поняття схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, під яким пропонується розуміти: «Будь-які умисні ненасильницькі дії (умовляння, пропозиція, надання поради, прохання, переконання, обіцянка винагороди або іншої вигоди, пропагування тощо), спрямовані на збудження у іншої особи (осіб) бажання або рішучість їх вжити хоча б один раз». Зазначається також, що перераховані дії можуть виражатися словесно, у письмовій формі, з використанням технічних засобів для донесення інформації, засобів масової інформації чи засобів масової комунікації (ЗМК), у тому числі і мережі Інтернет (С. 74).

Позитивно слід оцінити судження Давидової М.М. про те, що «схиляння до вживання наркотиків є одним із способів втягнення нових осіб у незаконний наркообіг в якості споживачів та забезпеченням кримінальним світом стійкого попиту на наркотики» (С. 76).

Викладено пропозицію щодо доповнення частини другої статті 315 КК України такими кваліфікуючими ознаками, як вчинення злочину особою, яка раніше вчинила один із злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також доповнення вказаної статті частиною третьою з особливо кваліфікуючими ознаками – вчинення схиляння щодо неповнолітнього, або психічно хворого, або особи, яка лікується від наркоманії, або у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів чи масового перебування громадян (С. 84).

У Розділі 2 «Кримінологічна характеристика схиляння до

вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» проаналізовано основні кількісно-якісні показники реєстрації злочинів, досліджено осіб, які вчиняють, визначено і розкрито їх детермінанти.

У підрозділі 2.1 «Аналіз основних кількісно-якісних показників злочинного схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» встановлено зниження рівня досліджуваних злочинів та скорочення їх питомої ваги у структурі облікованих наркозлочинів. На думку авторки, це пояснюється реформуванням правоохоронних органів і ліквідацією на рівні районів підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків та скороченням чисельності працівників за цим напрямом роботи (С. 91). Зазначається про більше поширення аналізованих злочинів у містах, ніж у сільській місцевості, що зумовлено вищими темпами наркотизації населення міст обласного значення, розвиненою в них інфраструктурою розважальних закладів, мережею «інтернет-кафе» та «інтернет-клубів», де на інтернет-форумах пропонується розважитися шляхом вживання психоактивних речовин (С. 95). Висловлюється судження про високий рівень латентності схиляння до вживання наркотиків і психотропів. На думку авторки це зумовлено тим, що у більшості випадків винні особи була раніше знайомі (83,6 %) або є родичами (7,5 %) потерпілого, у зв'язку з чим останні не повідомляють правоохоронні органи про вчинений злочин проти себе (С. 97-98). Наводяться статистичні дані, згідно з якими на січень 2017 р. в Україні на обліку (МОЗ і МВС) перебувало 694 928 осіб, хворих на наркоманію (1 631 особа на 100 тис. населення) і робиться висновок про збереження тенденції до збільшення цих показників в наступних роках (С. 101).

Представляють науковий інтерес такі результати емпіричного дослідження Давидової М.М. Найбільш поширеним наркотичним засобом до вживання якого схиляють потерпілих є канабіс 71,1 %; амфетаміни – 15,8 %, опій – 11,4 %. Серед місць вчинення злочинів переважають місце

безпосереднього проживання злочинця (53,5 % випадків); громадські місця – 28,1 %; інші приміщення (недобудови, покинуті домівки тощо) – 9,6 %; місце проживання особи, яку було схилено до вживання наркотиків (5,3 %). Переважна більшість цих злочинів вчинена з 13.00 до 16.00 год – 52 % та з 17.00 до 20.00 год – 21,1 % випадків; способом схилення виступає пропозиція вжити наркотик (77,2 % випадків); умовляння (24 %); поради (24%); переконання (43 %).

У підрозділі 2.2. *«Кримінологічна характеристика осіб, які схиляють до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»* зазначається, що для переважна більшість злочинців становлять чоловіки віком 26–35 рр. (63,2 %), неодружені (86,8 %), працездатні, але офіційно не працюють та не навчаються (92,1 %), 36% з яких мали непогашену судимість (С. 107-111).

Заслуговує на увагу запропонована дисертанткою типологія осіб, які вчиняють схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що враховує ступінь їх суспільної небезпеки, стан наркотичної залежності та мотиви протиправної поведінки. Відповідно до цих критеріїв вирізняються три категорії злочинців: 1) ті, що не вживають наркотичні засоби особисто однак беруть участь у незаконному наркообігу; 2) ті, що вживають наркотичні засоби особисто і не пов'язані з організованим незаконним наркообігом; 3) ті, що вживають наркотичні засоби самі та пов'язані з організованим незаконним наркообігом (С. 113).

Також наводяться дані про потерпілих від злочину, передбаченого ст. 315 КК України (С. 116-117).

У підрозділі 2.3 *«Детермінанти схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»* розглянуто комплекс соціально-економічних (С.123), політико-правових (С. 125), морально-психологічних (С. 131), медико-біологічних чинників (С.133), що спричиняють та зумовлюють вчинення таких злочинів. Треба відзначити, що

дисертантка не тільки встановила перелік чинників, що охоплюються вказаними групами детермінант, але і доволі повно їх розкрила.

Третій розділ **«Основні напрями запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні»** присвячений визначенню шляхів розвитку державної антинаркотичної політики, засобів підвищення ефективності спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання досліджуваному виду злочинів, а також удосконалення взаємодії підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами протидії наркозлочинності.

У підрозділі 3.1 **«Шляхи удосконалення загальносоціальних засад державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів в Україні»** зазначається про доцільність розбудови політики щодо наркотиків з урахуванням прогресивного досвіду зарубіжних країн. На думку Давидової М.М. в основі антинаркотичної політики держави має лежати ідея профілактики незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів шляхом зниження рівня первинного вживання наркотиків, а отже, незаконного попиту на них, зменшення шкоди здоров'ю населення та життєдіяльності суспільства в цілому (С. 151). При цьому особлива увага має приділятися дітям, які опинилися в уразливому становищі. Підтримується існуюча зараз концепція зміни карального підходу на лікувально-профілактичний у вирішенні проблеми наркотизму і наркозлочинності в Україні (С. 153). Наводяться аргументи на користь позиції авторки щодо доцільності покладання судом зобов'язання на засудженого пройти курс лікування від наркозалежності у випадках звільнення від відбування покарання з випробуванням, а у разі невиконання такої вимоги, цей факт є підставою для відміни звільнення від відбування покарання з випробуванням (С. 154-155).

У підрозділі 3.2 **«Напрями підвищення ефективності заходів спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів**

розглянуто систему запобігання злочинності і констатовано, що вона складається із об'єктів, суб'єктів, засобів впливу на причини та умови вчинення наркозлочинів та наркозалежних осіб. Давидовою М.М. поділяється наукова позиція про загальносоціальний, груповий та індивідуальних рівень організації і здійснення запобіжної роботи, а також про структуру заходів запобігання, що включає профілактику, відвернення і припинення злочинів. Зроблено акцент на пріоритеті заходів профілактики, як найбільш дієвих у контексті недопущення схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Розглянуто заходи медичної, освітньої та психосоціальної профілактики (С. 161-162). Розкрито заходи відвернення і припинення злочину, передбаченого ст. 315 КК України (С. 163-170). Приділено належну увагу заходам віктимологічної профілактики на загальносоціальному та індивідуальному рівнях (С. 171-173).

У підрозділі 3.3. *«Удосконалення взаємодії підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами запобігання схиленню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»* висловлюються судження щодо заходів покращення взаємодії між службами, підрозділами та уповноваженими особами Національної поліції України, а також про удосконалення міжвідомчої взаємодії поліції із ДПС, СБУ, які ведуть боротьбу з контрабандою наркотичних засобів і психотропних речовин та протидіють злочинній діяльності транснаціональних злочинних угруповань на території України (С.177-185). Висвітлюється питання щодо удосконалення міжнародної співпраці у сфері боротьби з наркозлочинністю на підставі міжнародних угод, ратифікованих Україною (С. 188-190).

На позитивну оцінку заслуговують кінцеві висновки по дисертації.

Значення результатів дисертаційного дослідження для практики протидії наркозлочинності. Практична значимість роботи полягає в тому, що сформульовані в ній положення, висновки і рекомендації можуть бути використані у законодавчій діяльності – для удосконалення нормативних

положень кримінального законодавства України у сфері протидії злочинам, передбаченим ст. 315 КК України; *практичній діяльності* – для підвищення ефективності діяльності працівників Національної поліції України щодо здійснення запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів чи психотропів; в *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення різних видів занять із дисциплін: «Кримінологія та профілактика злочинів», «Антинаркотична профілактична діяльність», «Актуальні проблеми кримінального права», а також під час підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України; *науково-дослідній діяльності* – для подальшого проведення наукових розвідок і досліджень теми дисертації.

Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий. Порушень академічної доброчесності опонентом не виявлено.

Відмічаючи позитивні сторони рецензованої роботи, ***слід звернути увагу на деякі дискусійні положення і зробити низку критичних зауважень, зокрема такі.***

1. В роботі прослідковується певна непослідовність в обґрунтуванні ключової ідеї дисертації щодо доцільності криміналізації таких форм (способів) схилянню до вживання наркотичних засобів і психотропних речовин, як розповсюдження інформації в мережі Інтернет, рекламування наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, зокрема, шляхом надання інформації про їх продаж, розповсюдження і доставку; публічне підбурювання або спонування інших осіб, у будь-який ненасильницький спосіб, до вживання вказаних психоактивних речовин (далі – ПАР) і навіть пропагування наркоспоживання. Аргументуючи свою позицію, Давидова М.М. у тексті дисертації неодноразово повторює, що схилити до вживання ПАР можна не персоніфіковано, безконтактно (дистанційно), засобами інформаційно-психологічного впливу на масову свідомість і поведінку багатьох людей. На її думку, все це робиться для

збільшення чисельності наркоспоживачів і розширення ринку збуту ПАР. У розвиток основної ідеї пропонується видалити із диспозиції ст. 315 КК України словосполучення схиляння «певної особи» до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, позаяк застосування цього словосполучення нібито обмежує кримінально-правовий вплив вказаної норми (С. 73). Водночас презюмується, що дії, в яких виражається схиляння до вживання ПАР, можуть спрямовуватися на невизначене коло осіб.

Викладені судження дисертантки є доволі спірними. І ось чому.

Дискутуючи питання про зміст і обсяг термінів «втягнення» і «схиляння» у різних кримінально-правових нормах, дисертантка спочатку погоджується із відомим твердженням про правильність використання законодавцем у ст. 315 КК України саме терміну «схиляння» до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (С. 38). При цьому схиляння до вживання трактується як вчинення винною особою дій, спрямованих **на збудження у потерпілого** (*виділення наше Б.Г.*) бажання вжити наркотик (С. 39). Зазначимо, що така точка зору повністю відповідає позиції Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26.04.2002 № 4, і виглядає цілком переконливою та знаходить своє підтвердження на практиці. Однак надалі, Давидова О.В. недотримується цієї позиції і вдається до розширеного тлумачення терміну «схиляння» до вживання наркотичних засобів, тим самим фактично підмінює його терміном «втягнення» до споживання наркотичних засобів, маючи на увазі, серед іншого, втягнення невизначеного кола осіб.

Натепер вважається, що схиляння у будь-який спосіб (через пропозицію, умовляння, переконування, пораду) представляє собою **безпосередній** ненасильницький **вплив** на свідомість і волю певної особи чи групи осіб (в одному й тому ж місці без значного розриву в часі) з метою

викликати бажання (рішучість) або одержати згоду вжити ПАР зараз чи пізніше, так само і спонукати взяти участь, скажімо в колективному вживанні наркотиків хоча б один раз, безвідносно до того, чи вчинив потерпілий такі дії, чи ні. На користь персоніфікованого схиляння до вживання ПАР свідчать також результати авторського узагальнення кримінальних проваджень, згідно з якими злочинці і потерпілі були раніше знайомими (83,6%), або родичами (7,5%) (С. 116); при цьому саме схиляння полягало в персональній пропозиції – 77,2% або в індивідуальному переконуванні – 43%.

Проте, всупереч очевидному, авторка вдається до розширеного тлумачення терміну «схиляння» і вважає, що ним охоплюється і публічне поширення інформації про наркотики, психотропні речовини та їх аналоги засобами рекламування, пропагування та ін., що фактично є нічим іншим, як **втягненням** у споживання наркотиків, з метою їх збуту, тоді як схиляння не переслідує мети збуту, а спрямоване на спонукання до особистого чи групового вживання ПАР, надання згоди на такі дії, принаймні виникнення інтересу до цього.

Річ у тім, що криміналізація схиляння однією особою іншої до вчинення певного діяння (у тих випадках, коли в діяннях цих осіб відсутні ознаки співучасті) здійснюється у чинному КК України двома основними способами конструювання диспозиції кримінально-правової норми. Перший полягає у встановленні злочинності схиляння конкретної особи (чи конкретно окресленої групи осіб) до вчинення певного виду дій. У цих випадках діяння схиляючої особи позначається або власне терміном «схиляння» або термінами «втягнення» чи «спонукання». Такий спосіб застосований законодавцем, наприклад, у статтях 120, 303, 304, 315, 323, 324 КК України. Він використовується там, де злочин безпосередньо чи опосередковано заподіює шкоди саме тій особі, яка схиляється до вчинення певного виду діяння. У ст. 315 КК, якраз про це і йдеться.

Другий спосіб передбачає встановлення злочинності схиляння невизначеної кількості осіб до вчинення певного виду діянь. У цих випадках законодавець протиправні дії схиляючої особи, як правило, позначає термінами «публічні заклики» до вчинення злочинів (ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ст. 2582, ст. 295 та ін.). Вказаний спосіб конструювання диспозиції статті є винятковим і використовується законодавцем тоді, коли особа, яка схиляється до певного виду діяння, і не є потерпілим від нього, а стає виконавцем самостійного, іншого злочину. А як відомо, факт особистого вживання ПАР, не тягне за собою кримінальної відповідальності, що свідчить про не охоплення нормативно визначеним поняттям «схиляння певної особи до вживання» наркотиків, публічних закликів, пропозицій чи інформування будь-якими засобами про ПАР невизначеного кола людей.

Із суджень дисертантки випливає доволі неоднозначний висновок, що поширення будь-якої інформації про наркотичні засоби і психотропні речовини, треба розцінювати як схиляння усіх, хто ознайомився із цією інформацією до їх вживання. Насправді це не так. Схиляння до вживання ПАР носить індивідуально визначений характер. Тоді як призначенням реклами є сформувати або підтримувати обізнаність у споживачів реклами до товару, інформація про який публічно розповсюджується. На відмінну від схиляння, рекламування наркотиків переслідує мету їх продажу, а не стимулювання бажання, виникнення інтересу, надання згоди на вживання таких засобів в принципі, або в конкретному місці і в певний час.

Крім того, запропоноване дисертанткою вилучення із диспозиції ст. 315 КК словосполучення «схиляння певної особи» серйозно ускладнить притягнення до кримінальної відповідальності винної особи, бо вкрай важко буде доказати факт схиляння до вживання наркотиків чи психотропів не конкретної особи чи декількох осіб (потерпілих від цього злочину), а скажімо усіх відвідувачів певного Інтернет-ресурсу, жителів багатоквартирного будинку, вихованців спеціальної установи, засуджених виправної колонії, жителів мікрорайону, відвідувачів розважальних закладів і т.д.

2. Дискусійною є пропозиція авторки щодо доповнення ст. 315 КК частиною третьою, що встановлює нові обтяжуючі вини обставини, зокрема: «вчинення схиляння щодо неповнолітнього, або психічно хворого, або особи, яка лікується від наркоманії, або у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів чи масового перебування громадян» (С. 80). При конструюванні кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак встановлювати переліки, не найкращий шлях оскільки при застосуванні цієї норми постійно виникатимуть ситуації, що не охоплюються переліком, хоча формально міститимуть ознаки обтяжуючих вини обставин. Так наприклад, серед переліку особливо кваліфікуючих ознак схиляння до вживання різних категорій потерпілих, зокрема не вказано схиляння хворих на невиліковні хвороби або осіб, які перебувають у критичному стані, ув'язнених та арештованих осіб, учасників бойових дій, членів релігійних організацій, релігійних громад, релігійних братств і місій, членів національних меншин, членів сім'ї і близьких осіб, схиляння осіб, які опинилися у тяжких життєвих обставинах, особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного.

3. Не викликає заперечення пропозиція щодо криміналізації реклами та пропаганди наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Однак це можна зробити окремою нормою, або шляхом внесення доповнень до ст. 300 КК України «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію». Доповнювати ст. 315 КК не має необхідності, оскільки поняттям «схиляння до вживання» реклама і пропаганда не охоплюється.

4. Важко погодитися із пропозицією Давидової М.М. щодо розміру покарання за вчинення протиправних дій, передбачених частиною другою цієї ст. 315 у новій редакції, а саме: позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, а за частиною третьою – позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років (С. 80, 84).

Видається, що навіть у чинній редакції ст. 315 КК, зокрема ч.2 розмір покарання є завищеним – позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років. Нагадаємо, що злочин, передбачений ст. 315 КК належить до формальних складів злочинів і не передбачає настання наслідків у виді фактичного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів. Більш того, за твердженням дисертантки це ненасильницький злочин. Для порівняння: санкція за некваліфіковане умисне вбивство передбачає позбавлення волі на строк від семи до п'ятнадцяти років, за умисне тяжке тілесне ушкодження – від п'яти до восьми років.

Узагальнення вироків показало, що найбільш поширеним покаранням за злочини, передбачені ст. 315 КК України, які застосовуються судами, зараз є позбавлення волі (97,4 %). При цьому у 67 % справ судами застосоване звільнення засудженої особи від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) (С. 85). Такі високі показники свідчать про завищені санкції за цією статтею. А тому, подальше збільшення розміру покарання, нічого не дасть в плані загальної і спеціальної превенції.

5. Потребує наведення додаткових аргументів на користь твердження дисертантки про високий рівень латентності злочину, передбаченого ст. 315 КК України (с. 96-97). Скоріш за все, це інтуїтивне припущення, ніж доказове твердження, оскільки як такого, дослідження рівня латентності в дисертації не здійснювалося, не вказується методика дослідження цього питання, відсутні розрахунки оцінювання рівня латентності. Показово і те, що висновок про високий рівень латентності робиться у контексті з'ясування причин зниження кількості зареєстрованих злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотиків за останні роки (С. 254-255).

Видається, що спиратися на результати інших досліджень, або апелювати до результатів опитування практичних працівників, яким не запропонована шкала оцінювання рівня латентності, не найкращий метод одержання більш-менш об'єктивної інформації.

6. Робота тільки виграла б від того, якби дисертантка дослідила питання

схиляння до вживання ПАР членів релігійних організацій, релігійних громад, релігійних братств і місій.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Проведений аналіз дисертаційної роботи дає можливість зробити висновок про те, рецензована робота містить наукові положення і науково обґрунтовані результати в галузях кримінального права і кримінології, що у сукупності вирішують конкретне завдання із розроблення науково обґрунтованих рекомендацій та пропозицій щодо удосконалення заходів запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

ВИСНОВОК. Дисертація за темою «Запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2019 року № 283), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40, а її авторка Давидова Марина Миколаївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Опонент:

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент
Національної академії правових наук України

Б.М. Головкін

« ____ » _____ 2020 р.

